

Christian Rose

PRIMOŽ TRUBAR – NJEGOVO DELOVANJE NA WÜRTTEMBERŠKEM IN NJEGOV POMEN ZA EVROPSKO EKUMENO V 21. STOLETJU

V veliko veselje in čast mi je, da lahko v okviru slovesnosti ob petstoti obletnici rojstva Primoža Trubarja zastopam Evangeličansko deželno cerkev na Württemberskem ter da vam smem v imenu našega deželnega škofa Franka Otfrieda Julyja ter celotnega cerkvenega vodstva izreči pristrčne pozdrave in najboljše želje. V zadnjih letih so stiki med evangeličansko cerkvijo v Sloveniji in našo deželno cerkvijo zelo tesni. Stiki med obema cerkvama so številni. Škof Erniša sodi med dobrodošle goste naše deželne cerkve.

Predvčerajšnjim, 5. junija, je bila v mestni hiši v Tübingenu pomembna slovesnost. V knežjih sobanah dvorca Hohentübingen je dva dni zapored potekal simpozij, na katerem so predavali tudi profesorji iz Slovenije. Dne 12. junija bo Evangeličanska teološka fakulteta Univerze v Tübingenu skupaj z evangeličansko cerkveno občino iz Derendingena, Albrecht-Benglovo hišo ter evangeličansko študijsko ustanovo *Das Evangelische Stift* v Tübingenu pripravila še svojo slovesnost. Pri tem velja posebej poudariti, da so člani evangeličanske cerkvene občine v Derendingenu, kraju, kjer je Trubar dolga leta deloval, sami napisali in inscenirali gledališko igro z naslovom *Primož Trubar – prevajalec Božje besede*, ki jo bodo uprizorili junija in julija. Julija bo v okviru slavnosti v Bad Urachu potekala tridnevna konferenca. Tudi vi v Sloveniji ste pripravili izjemno zanimiv slavnostni program. V veliko čast nam je, da smemo biti navzoči na tej slavnosti. Imamo dobre razloge, da lahko rečemo naslednje: V teh dneh se v Sloveniji in v Nemčiji o Primožu Trubarju veliko govori in ponovno smo ga priklicali v spomin. Tako je tudi prav. Veselim se, da smem tukaj oblikovati nekaj misli o pomenu Trubarja za deželo Würt-

temberg in spregovoriti o njegovem pomenu za evropsko ekumeno v 21. stoletju. K temu naj najprej dodam dve uvodni misli.

A. UVODNI MISLI

1. V württemberški evangeličanski deželni cerkvi kot regionalni škof v prelaturi v Reutlingenu zastopam pokrajino s 700.000 evangeličanskimi kristjani, s 450 cerkvenimi občinami ter preko 500 duhovnicami in duhovniki. V neposredni soseski Reutlingena – oddaljena le 15 kilometrov – sta dva izredno pomembna kraja, kjer je deloval Primož Trubar: Bad Urach in Tübingen-Derendingen. Vendar pa poleg tega obstajajo tudi še druge povezave. Med naloge württemberškega regionalnega škofa in prelata sodi tudi, da obišče tiste cerkvene občine, kjer je prosto mesto duhovnika in iščejo novega. In tako sem februarja letos obiskal cerkveno občino Grüntal pri Freudenstadtu. Nekateri med vami morda veste, da je v Grüntalu deloval Trubarjev sin Felicijan. Ta je leta 1595 med delovanjem v Ljubljani izdal prevod Lutrove *Hišne postile* (*Hišna postilla D. Martina Lutheria*) v slovenskem jeziku, ki ga je Primož Trubar dokončal na smrtni postelji. Drugi Trubarjev sin, Primož Trubar ml., je bil od leta 1587 do smrti leta 1591 duhovnik v Kilchbergu pri Tübingenu¹ – kraju, ki je bil svojčas predmestje Tübingena in je le nekaj kilometrov oddaljen od Derendingena.

2. Na tem mestu bi se rad zahvalil še gospodu dr. Antonu Zvonetu Štrublju, vodji slovenske katoliške skupnosti v Stuttgartu, ter gospodu prof. dr. Hermannu Ehmerju, nekdanjemu vodji arhiva naše deželne cerkve v Stuttgartu.

1 Več o tem prim. Helga Schnabel-Schüle: *Primus Truber als Pfarrer in Württemberg* [Primož Trubar kot duhovnik na Württemberskem], v: Rolf-Dieter Kluge (ur.): *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit. Intentionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich* [Življenje med Ljubljano in Tübingenom. Primož Trubar in njegov čas. Nameni, potek in posledice reformacije na Württemberskem in v Notranji Avstriji]. München 1995, str. 427–437.

B. DELOVANJE PRIMOŽA TRUBARJA NA WÜRTTEMBERŠKEM

1. Življenjepis Primoža Trubarja prav vsi zelo dobro poznate.² Rodil se je domnevno 9. junija 1508 v Rašici (tudi Raščica) nedaleč od Ljubljane. Umrl je dobrih 78 let kasneje, 28. junija 1586 v Derendingenu. Če imamo pred očmi leta njegovega življenja in delovanja ter jih seštejemo, je potemtakem živel vsega skupaj trideset let v Sloveniji (Ljubljana itn.), osem let v Italiji (Trst), pet let v Avstriji (Salzburg in Dunaj) in petintrideset let v Nemčiji (Nürnberg, Rothenburg nad Taubero, Kempten, Bad Urach, Lauffen ob Neckarju in Derendingen). Te številke dokazujejo naslednje: Primož Trubar je bil pravi Evropejec! V nadaljevanju se bom osredotočil na to, da bom strnjeno predstavil postaje njegove poti v Nemčiji ter njegovega delovanja na Württemberskem. Pri tem bom preskočil biografske podatke o njegovih prvih štirih desetletjih, ko je deloval kot slovenski duhovnik in reformator, utemeljitelj jezika in kulturni posrednik.

2. Marca 1547, le leto pred svojim štiridesetim rojstnim dnevom, je bil Trubar prisiljen zapustiti domačo župnijo. Ljubljanski škof Urban Textor (1491–1558) je bil odločen nasprotnik reformacije. To je pomenilo konec njegovega delovanja na položaju stolnega kanonika v Ljubljani. V tem času se je Trubar namreč vedno bolj ogreval za reformacijske ideje in kritiziral rimo-katoliško cerkev. Novi škof je dosegel ukaz, da je treba zapreti in izgnati privrženca protestantizma. Trubar se je posrečilo srečno pobegniti v Nemčijo, kjer ga je v Nürnbergu sprejel Veit Dietrich [Vid Dietrich], nekdanji Lutrov tajnik in prijatelj. Slednji mu je priskrbel tudi mesto drugega pridigarja (1548–1553) v Rothenburgu ob reki Tauberi. V službi luteranske cerkve je doživel »branje Biblije v maternem jeziku pri bogoslužju, pa tudi v družinskem krogu in za zasebno uporabo«. »To ga je dokončno vzbudilo [...] in utrdilo v prepričanju, da mora dostop do evangelijev ter temeljnih verskih spisov v slovenskem jeziku omogočiti tudi svojim rojakom.«³

2 Še vedno je vredno branja delo Mirka Rupla: *Primus Truber. Leben und Werk des slowenischen Reformators* [Primož Trubar. Življenje in delo slovenskega reformatorja], Südosteuropa-Schriften, zv. 5, München 1965.

3. V Rothenburgu sta nastali tudi prvi slovenski knjigi: *Katekizem*, ki se naslanja na Lutra, Brenza in Flacija, ter *Abeceđnik*, namenjen slovenski mladini, ki ga spremlja mali katekizem izpod peresa Johanesa Brenza. Ta filološki mojstrski dosežek je pomenil rojstvo slovenskega knjižnega jezika. Trubar se je zavedal pomena tega prevoda in izdaje: »Odkar stoji svet, se to še ni zgodilo, kajti v slovenskem jeziku doslej ni bilo ničesar napisanega in ničesar natisnjenega.«⁴

4. V času njegovega delovanja v Rothenburgu se je spremenila politična situacija. S passausko pogodbo leta 1552 ter dokončno z augsburškim verskim mirom leta 1555 (*cuius regio, eius religio*) je bil de facto odpravljen cesarski »interim« in v mnogih skupnostih so iskali evangeličanske duhovnike. Tako so Trubarja poklicali k župnijski cerkvi sv. Manga v mestu Kempten, kjer je osem let (1553–1561) poleg duhovniških opravil z veliko vnemo uspešno prevajal v slovenščino tudi svetopisemska besedila. Leta 1557 se je odpravil v Tübingen, da bi spremljal tisk svojega skoraj popolnega prevoda *Nove zaveze*. Leta 1560 ga je domača cerkev v Sloveniji povabila, da se kot superintendant in deželni škof vrne v Ljubljano. Omahoval je in se posve-toval z vojvodo Krištofom Württemberskim in Jakobom Andreaejem, samostanskim pridigarjem in upravnikom Univerze v Tübingenu. Zatem mu je vojvoda dodelil duhovniško mesto v Urachu (1560–1562), kjer se je Trubar lahko popolnoma posvetil prevajalskemu delu in pripravi na tisk.⁵ V ta namen je s podporo svojega mecena barona

- 3 Cit. po Rolf-Dieter Kluge: *Zum 500. Geburtstag des slowenischen Reformators Primus Truber* [Ob petstoletnici rojstva slovenskega reformatorja Primoža Trubarja], v: Bürger- und Verkehrsverein Tübingen e.V. (ur.): *Tübinger Blätter* 94 (2008), str. 26–35.
- 4 Tako piše Trubar leta 1561 v posvetilu baronu Ivanu Ungnadu. Cit. po Z. Štrubelj: *Wegweiser zur Wander-Ausstellung »Allen Slowenen. Lebenslauf und Werke von Primus Truber (1508–1586)«* [Vodnik po potujoči razstavi »Vsem Slovencem. Življenje in dela Primoža Trubarja (1508–1586)«], str. 8. Prim. tudi H. A. Fild: *Primus Truber – Reformator Sloweniens (1508–1586). Vortrag anlässlich des 400. Todestages von Primus Truber* [Primož Trubar – reformator Slovenije. Predavanje ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja], Rothenburg o. d. Tauber 1986, str. 6.
- 5 Več o Trubarjevem bivanju v Urachu prim. Hermann Ehmer: *Primus Truber und der südslawische Buchdruck in Urach* [Primož Trubar in južnoslovanski tiski

Ivana Ungnada leta 1561 ustanovil južnoslovanski Biblijski zavod (»Windische, Chrabatische und Cirulische Thrukherei«, tj. Slovenska, hrvaška in cirilska tiskarna). Ungnad je bil lastnik, Trubar pa ravnatelj Biblijskega zavoda, kjer so v letih 1561–1564 skupno izdali 31 hrvaških tiskov, natisnjenih v glagolici, cirilici in latinici. Večino knjig so natisnili v tiskarni Morhart v Tübingenu. Cilj, ki naj bi ga dosegli natisnjeni spisi, je bil širjenje evangeličanske vere s pomočjo prevodov med Italijani, Slovenci, Hrvati in Srbi, navezati stike z ekumenskim patriarhom v Konstantinoplu ter začeti z misijonskim delovanjem med Turki.⁶ Biblija, kot knjiga upanja, naj bi ljudem v stiski vlivala pogum in jih tolažila.

5. Leta 1562 se je Trubar odzval klicu svojih rojakov. Kot superintendent je po württemberskem vzoru v Urachu sestavil in izdal *Cerkovno odningo*, ki je obsegala tudi šolstvo, izobraževanje in socialne odnose. Vrhovna svetna deželna oblast je ta cerkveni red za slovensko Cerkev ocenila kot poseg v pravice deželnega kneza in Trubarja – prošnjam evangeličanskih deželnih stanov navkljub – Trubarja izgnala iz dežele. Vrnil se je v izgnanstvo, v svoj »nigdirdom«, in zopet na Württembersko, kjer mu je vojvoda Krištof podelil duhovniško mesto v kraju Lauffen ob Neckarju. Tu je Trubar ostal manj kot leto dni, nato pa se je odpravil v Derendingen. Želel je nadaljevati prevajanje. Hotel pa je biti tudi v bližini univerze v Tübingenu in njene tiskarne.

6. V Derendingenu je prevzel mesto duhovnika in našel zatočišče za nadaljnjih skoraj dvajset let delovanja (1567–1586), do svoje smrti. V tej v župniji opravil enormno delo.⁷ Z neumorno ustvarjalno močjo je s svojim delovanjem iz Derendingena spodbujal krščansko vero svojega ljubega slovenskega ljudstva. Od 26 Trubarjevih objav v slovenskem jeziku jih je enajst nastalo v Derendingenu: med drugim je prevedel *Psalter*, *Pavlova pisma* in Janezovo *Razodetje*. Po naročilu upravnika univerze Jakoba Andreaeja se je Trubar leta 1567 še zadnjič inkognito odpravil v Slovenijo. Obiskal je muslimanske ujetnike in

v Urachu], v: Rolf-Dieter Kluge (ur.): Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen (prim. op. 1), str. 438–451.

6 Prim. Rolf-Dieter Kluge: *Zum 500. Geburtstag* (gl. op. 3), str. 32.

7 Prim. o tem Helga Schnabel-Schüle: *Primus Truber als Pfarrer* (gl. op. 1), str. 433 sl.

zbiral podatke o islamu in o *Koranu*. Ti podatki so bili za teologa Andreaea temelj za njegove slavne pridige z naslovom *Trinajst pridig o Turkih*.⁸

7. Na tem mestu je potrebno omeniti še, da se je Trubar za sedem let umaknil iz javnosti, da bi se posvetil kontemplaciji ter bi tedanje zgodovinske dogodke lahko zasledoval iz odmaknjenosti duhovne osebnosti, ki je usmerjena v večnost. Leta 1575 – medtem je Trubar dopolnil 67 let – je nadaljeval s svojimi edicijami: najprej je objavil *Katekizem* z dvema interpretacijama, dve leti pozneje pa še zadnji del *Novega testamenta*; slednjega je leta 1582, tedaj že v starosti 75 let, objavil v celoti. Leto pred tem je prevedel pomembno luteransko veroizpovedno besedilo *Formula concordiae* (*Formula soglasja*) ter si prizadeval, da so jo podpisali tudi protestantski pridigarji in učitelji v Kranjski, Štajerki in Koroški. Leta 1584 je končno izšla celotna *Biblija* v slovenskem prevodu Jurija Dalmatina (1547–1589), ki ga je Trubar pripeljal s Kranjskega s seboj na Nemško ter mu priskrbel stipendijo.

8. Iz njegovih zadnjih let je citirano pismo kranjskim deželnim stanovom, iz katerega dobimo jasno predstavo o Trubarjevem življenju. Trubar je pismo podpisal lastnoročno z naslednjimi besedami:⁸

»Primož Trubar, nekdanji, pravi, vpoklicani, predstavljeni in potrjeni kanonik v Ljubljani, duhovnik v Loki pri Radečah, v Laškem in v Šentjerneju, kaplan pri sv. Maksimilijanu, slovenski pridigar v Trstu ter po prvem pregnanstvu pridigar v Rothenburgu ob Tauberi, duhovnik v krajih Kempten in Urach, potem pridigar slavne dežele Kranjske in Goriške grofije v Rubijah, po drugem pregnanstvu duhovnik v kraju Lauffen in sedaj duhovnik v Derendingenu pri Tübingenu.«

Preden je Trubar 28. junija 1586 umrl in so ga v Derendingenu pokopali, je na smrtni postelji dokončal prevod Lutrove *Hišne postile*. Nagrobni govor je imel Jakob Andreae. Ta govor »je edino avtentično pričevanje o življenju in delu Primoža Trubarja«.⁹

8 Cit. po Z. Štrubelj: *Allen Slowenen. Lebenslauf und Werke von Primus Truber (1508–1586)* (gl. op. 4), str. 14.

9 Cit. po Rolf-Dieter Kluge: *Zum 500. Geburtstag* (gl. op. 3), str. 33.

Iz nekaj kratkih stavkov lahko dobimo vtis o tem nagrobnem govoru:

»Potem ko se je že dvajseto leto zadrževal tu v Derendingenu in je po svojih zmožnostih in kot mu je dopuščalo zdravje, pridno in zvesto opravljal svojo službo, pridigal in podeljeval zakramente, je vsem znano, kakšna oseba je bil in kakšne spremembe je uvedel. Do vseh je bil ponižno prijazen in do vseh ljudi, še posebno pa do revnih dobrotljiv, celo do tistih, ki si tega niso zaslužili. In kljub temu niti sebi niti svojim otrokom ni ustvarjal zemeljskega bogastva (...) temveč je želel, da njegova vera v GOSPODA Jezusa Kristusa ne umre, temveč ostane živa vera, ki naj se izkazuje v ljubezni do bližnjega v dejanjih in delih.«¹⁰

C. PRIMOŽ TRUBAR – EVROPEJEC

Iz doslej povedanega ste dobili majhen vpogled v to, kako tesno je bilo in še vedno je življenje in delo jubilanta povezano z našo cerkvijo na Württemberskem. Sedaj pa bi rad dodal še nekaj stavkov o Trubarjevem trajnem pomenu za Evropo.¹¹

10 Originalni citat se glasi: »Nachdem er nun in das zwentzigst Jar sich hie zu Derendingen auffgehalten/unnd/souil er/nach seines Leibs gelegenheit/wann er gesund gewesen/vermocht/seinem Ampt mit predigen und reichen der Sacramenten fleissig und trewlich außgewartet/ist meniglich bewusst/welcher gestalt er auch gelebet/unnd was für ein Wandel er geführet hat. Dann er gegen meniglich sich mit aller Demut freuntlich/unnd gegen allen Menschen/sonderlich aber gegen den Armen gutthätig erzeigt/auch gegen denen/so es nicht würdig gewesen. Und demnach weder jme selbst/noch seinen Kindern Schätz auff Erden samlen wollen ... dass sein Glaub an den HERRN Christum nicht ein todter/sonder ein lebendiger Glaube gewesen sey/de sich durch die Liebe gegen dem Nächsten mit der That/unnd in Wercken erweisen hat.« (Po: Helga Schnabel-Schüle: *Primus Truber als Pfarrer* (gl. op. 1), str. 435.

11 Pri tem se opiram na zapiske Zvoneta Štrublja: *Entwurf des Lebensweges des Primož Trubar* [Osutek o življenjski poti Primoža Trubarja]; neobjavljen rokopis (Stuttgart 2006), ki vsebuje besedila za pripravljano knjigo o slovenskem reformatorju, str. 5s., 11s.

1. V duhovnem smislu je bil Trubar Evropejec. Njegovi načrti o razširjanju pisane besede v slovenskem jeziku, njegovo zavzemanje za prevode v hrvaščino, njegov Biblijski zavod v Urachu, njegovo obvladovanje in razumevanje tedanje konstelacije moči ter političnega evropskega prostora, vse to kaže na velikega, strokovnega in treznega moža, ki se je zasidral v duhu evropske civilizacije.

Evropa temelji na vrednotah antike ter krščanstva. Obema stebroma evropskega mišljenja je bil Trubar na poseben način zavezan. Na eni strani smislu za svobodo in demokracijo kakor tudi pravicam in dolžnostim posameznika. Na drugi strani pa je bil zavezan predstavi, zakoreninjeni v judovsko-krščanski antropologiji, in sicer o človeku, ustvarjenem po Božji podobi, s čimer mu je bilo podeljeno nedotakljivo dostojanstvo. Človek kot Božja stvaritev je v središču Trubarjevih razmišljanj. Vsa njegova prizadevanja jezikoslovca, duhovnika, reformatorja in kulturnega posrednika so namenjena iskanju tega središča.

2. Trubar je bil popotnik med svetovi. Zagotovo ne bi bil vsak kos tolikim izgonom, sporom in spremembam. Pod motom »Stati inu obstatu« se je z dušo in telesom zavzemal za svoje ljubo slovensko ljudstvo ter njegovo vključitev v evropsko in krščansko kulturo. Njegove duhovne korenine so bile raznolike:¹² Že zgodaj je prišel v stik s humanizmom, z renesanso ter reformacijo. Kot šestnajstletni mladenič je prišel na dvor tržaškega škofa. Peter Bonomo (1458–1546) je bil popotnik in učen humanist, ki se mu ima mladi Trubar zahvaliti za odločilne spodbude: študij latinščine na podlagi rimskih klasikov, študij italijanskega in nemškega jezika. Trubarja je Bonomo opogumil, da neguje svoj slovenski materni jezik. Kasneje je Trubar pridigal v vseh treh jezikih. Poleg tega je Bonomo svoje učence poučeval na osnovi parafraz k *Novi zavezi*, ki jih je zapisal humanist Erazem Rotterdamski. Kritiziral je ritualno in dogmatično okorelost svoje lastne cerkve in že zgodaj kazal naklonjenost reformacijskemu gibanju. Vse to je zapustilo dolgotrajen vtis pri mladem Trubarju.

3. Na različnih postajah svojega življenja se je Trubar aktivno udeleževal dogajanja v zahodnoevropski kulturni zgodovini. Na

12 Prim. Rolf-Dieter Kluge: Zum 500. Geburtstag (prim. op. 3), str. 27.

podlagi kratke primerjave tedanjega zgodovinskega dogajanja s Trubarjevimi biografskimi podatki lahko jasno razberemo mnoge povezave. Ko je Trubar leta 1530 posvečen v duhovnika, oblikujejo nemški protestanti v Augsburgu *Confessio Augustana* (*Augsburška veroizpoved*), na katero se Trubar v svojih kasnejših delih vedno znova sklicuje. Ko Trubar leta 1542 postane kanonik v Ljubljani, istočasno umreča tržaški škof Bonomo in ljubljanski, Trubarju naklonjeni škof Ivan Kacijanar. Njegov naslednik, Urban Textor, z železno roko preganja reformacijo. Trubar se pridruži opoziciji in prestopi v protestantsko vero. Istočasno v Rimu utemeljijo inkvizicijo. Tridentinski koncil (1545–1563) je leta 1549 obsodil reformatorje Luthra, Calvina in Zwinglija, Trubar pa naslednje leto objavi slovenski reformacijski katekizem. Ko Trubar leta 1555 v pregnanstvu v Kemptnu prevede *Evangelij po Mateju*, razglasijo augsburški verski mir, po katerem obvelja princip »*cuius regio, eius religio*«. To načelo in Trubarjev cerkveni red za slovensko evangeličansko cerkev na Kranjskem sta nazadnje odločilna razloga za Trubarjev drugi in dokončni izgon iz slovenskih dežel leta 1585. Ko leta 1577 sestavijo *Formulo Concordia*«, jo Trubar prevede v slovenščino in si na pobudo Jakoba Andreaeja uspešno prizadeva za njen sprejem v notranjeavstrijskih deželah; tako postane slovenski prevajalec *Nove zaveze* dejaven sooblikovalec evropskega reformacijskega gibanja. Pri tem je omembe vredno, da je Trubar pogosto poudarjal, da ni prestopil k novi veroizpovedi, temveč ravno nasprotno, da so ga pregnali iz katoliške. Vse do svoje smrti se je Trubar imel za »*exul Christi*«, za Kristusovega pregnanca. Do konca se je zavzemal za resnično, čisto, staro »evangeljsko« vero. Trubar je bil tako del evropskega reformacijskega gibanja in je do danes njegov zgleden primer.

D. POVZETEK IN PERSPEKTIVE

Pomen Primoža Trubarja povzemam z besedami znanega strokovnjaka Rolfa-Dietra Klugeja. Ta meni, da je bil »Primož Trubar prepričan in principom zvest, obenem pa tolerant in ljudstvu zavezan reformator, utemeljitelj jezika in kulturni posrednik, ki nam je Nemcem v številnih predgovorih k svojim knjigam in pismom

pojasnil razmere na Balkanu ter med južnimi Slovani in obratno, ki je svoje rojake obveščal in poučil o življenju na Württemberskem in v Nemčiji. V svojem dvojezičnem *Katekizmu* je izrazil željo, da bi slovenska mladina »razumela in se učila tako slovenščino, torej 'windische Sprache', kakor tudi nemščino«. Trubar je cenil nemško pomoč in podporo na področju veroizpovedi in jezika. Zahvaljuje se »pobožnim Nemcem, pri katerih smo našli pribežališče, zatočišče in dom in ki so nam pomagali pri izdaji in tisku hrvaških spisov in spisov v cirilici. Trubar [...] je bil s svojim življenjem zgled za prijateljsko sožitje med južnimi Slovani in Nemci, med Slovenci in Württembergom. [...] Ta aspekt njegovega delovanja zasluži priznanje in posnemanje tudi v današnjem času«. ¹³

Temu sklepu se rad pridružim. Primož Trubar je zgleden primer za to, kako lahko presežemo konfesionalne, kulturne in etnične razlike in stkemo trdnjše vezi med Slovenijo in deželo Württemberg ter poleg tega trdne vezi v celotni evropski skupnosti. Po mojem mnenju ni naključje, da vaša dežela v Trubarjevem jubilejnem letu predseduje Svetu Evropske skupnosti. Za evropsko identiteto ni nepomembno, da se je Trubarjev še kako pomemben prispevek h kulturni zgodovini začel z razširjanjem biblijskih spisov. *Biblija* je predhodnica, nekakšen pred-akt, ves svet obsegajoče ekumenske vere in vrednota v evropski skupnosti. Morda lahko to povem ravno danes: Odgovorni v Cerkvi, v gospodarstvu in v politiki ne smejo pozabiti, da je evropsko gibanje zasidrano v kulturni skupnosti z istimi vrednotami, ki temeljijo na biblijskem pred-aktu judovsko-krščanske vere. V tem oziru so Evropejci Primožu Trubarju dolžni zahvalo in občudovanje. Zame je čudovito darilo in napolnjuje me z globoko hvaležnostjo, da smem to doživeti skupaj z vami.

13 Rolf-Dieter Kluge: Zum 500. Geburtstag (prim. op. 3), str. 35.

